

Az emberi létezés pereme – hely, ahonnan nincs tovább

Tar Sándor *Ház a térkép szélén* című novellájáról

„Az életmű legerősebb, kivételesen termékeny periódusának egyik kulcsdarabja” – írja a *Ház a térkép szélén* című novelláról Tar Sándor pályájának kiváló ismerője, Keresztury Tibor 2015-ben.¹ Az életműben az ügynökügy utáni, azaz 1999 után keletkezett köteteket (ilyen például *A térkép szélén*, *Az alku* vagy a *Te következel*) jellemzően gyengébbnek, egyenetlenebbnek tartja a recepció, ám kétségtelen, hogy itt is akad igazi remeklés, és a 2003-ban megjelent *A térkép szélén* című kötet több ilyen írást is tartalmaz. Talán nem véletlen az sem, hogy húsz évvel az első megjelenés után a *Magvető* ismét az újrakiadás mellett döntött, és *A mi utcánk*, valamint a *Szürke galamb* után ezt a kötetet is megjelentette a *Magvető* Zsebkönyvtár sorozatban. (Nagyon időszerű lenne a teljes életmű újrakiadása, hiszen az antikváriumok egy-egy ritkán felbukkanó kötetért hatalmas összegeket kérnek el, és a könyvtárakból is folyamatosan „kopnak el” a példányok.) Az alábbiakban, részben az újbóli megjelenés apropóján, a kötet legelső, egyben leghosszabb szövegét, az első mondatban már említett elbeszélést igyekszem megvizsgálni részletesen, elsősorban a korábbi novelláskötetek, a korábban bevett, Tar Sándorra jellemző prózapoétikai eljárások, tipikus témák, motívumok felől.

Az alábbiakban tárgyalni kívánt szöveget egyébként nemcsak Keresztury Tibor méltatja és nevezi már említett felvezetőjében „kösúlyos remekműnek”, hanem például Bánki Éva is „Tar Sándor egyik legkiválóbb novellájának” titulálja.² Talán a szöveg jelentőségét erősíti az is, hogy filmadaptáció is készült belőle 2014-ben, Hajdu Szabolcs rendezésében, *Délibáb* címen, bár tény, hogy a film nem aratott egyöntetű sikert. Az eredetileg a *Holmi* 2002. áprilisi számában megjelent novella egy börtönből frissen szabadult férfi történetét meséli el, aki egy homályos megbeszélés folyamánként kerül egy hortobágyi libatelepre, hogy ott aztán néhány hét alatt a szökés lehetetlensége és az embertelen körülmények miatt egyfajta ki-

látástalan, állati létállapotba süllyedjen. Az emberi létezés peremvidékén járó szövegnek más dimenziói is vannak, Keresztury például „Hortobágyi horror-sztorinak”³ nevezi az írást (amelyben valóban ott van egy bűnügyi történet, és ezzel párhuzamosan egzisztenciális horrortörténet is), Kálai Sándor szerint pedig „a *Ház a térkép szélén* a szegénység-tematikát kombinálja a bűnügyi történet és a melodramatikus végkifejlet kódjaival”.⁴ Mindezek mellett a rendszerváltás utáni időkre is elvezet (mint ahogy két kivétellel a kötet valamennyi írása ezt teszi), s képet ad a korról, amelyben sokaknak a térképről való lecsúszás, a létezés margója jutott csupán.

A 2003-as kötet címe (ugyanúgy, ahogyan például *A 6714-es személy* vagy *A mi utcánk*) is topográfiai metafora, hiszen elsősorban nem egy valóban létező vidékre, hanem a társadalom számkivetettjeire, a sehová nem számító emberekre utal, akikből maradt szép számmal a rendszerváltás utáni évtizedekre is, sőt talán napjainkra is, ahogyan a 2023-as újrakiadás fülszövege is kérdezi: „Megírása óta nagyot fordult a világ – vagy mégsem?” A novella címe a kötet címének egyetlen szóval való kiegészítése, és így szintén egy metaforikusan is értelmezhető térbe vezet, egy telepre, egy házba, amely a térkép szélén áll, és olyanannyira a világ vége, hogy elhagyni sincs mód – olyan hely, ahonnan nincs tovább. Tar Sándor tipikus helyszínei (gyár, munkásszálló, vonat) mellett a korábbi kötetekben is jelentek már meg (elsősorban a *Lassú teher* lapjain) házak, saját kis porták, de ezekben az otthonosságnak csak a legritkább esetben volt nyoma. Befejezetlen tetőtértek, félbehagyott, vakolatlan házak, fűtetlen, koszos szobák és mellékhelyiségek – ezekkel találkozik, aki ezekben a szövegekbe bepillant. Az emberi méltóság hiánya a terekben is megjelenik, hiszen nemcsak a túlszűfolt vonatokon, a fülsüketítően hangos gyárakban, a személyes szférát teljesen felszámoló munkásszállókon nincs kényelmes és személyes helye az embereknek, hanem saját házukban,

¹ KERESZTURY Tibor: *A hét prózája* – Tar Sándor: *Ház a térkép szélén* = *Litera*, 2015. szeptember 6. <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/a-het-prozaja-tar-sandor-haz-a-terkep-szelen.html>

² BÁNKI Éva: *Banalitás és transzcendencia* = *Eső*, 2021, 1. sz., 122–128., 122.

³ KERESZTURY: *i. m.* (2015)

⁴ KÁLAI Sándor: *A kiszolgáltatottság narratív variációi* = *Alföld*, 2004, 5. sz., 92–97., 95.

lakásukban sem, mert nincsenek a szó hagyományos értelmében vett, biztonságot jelentő otthonaik, maximum a túlélésre lehetőséget adó helyiségeik. A *Ház a térkép szélén* esetében sincs ez máshogy: a libatelep, amelyre a főhős eleinte még egyfajta búvóhelyként gondol, beleillik ebbe a hagyományba. A középpontba állított szereplő, Mikos először még nem a tanyára, hanem egy Láng-major nevű helyre érkezik, és már ez is rendkívül nyomasztó bezárt házaival, üres kertjeivel és kihalt csendjével. Innen autóval viszik a libatelepre, amely még nyomorúságosabb állapotban van, s idővel kiderül, nem más, mint a földi pokol. „...egy nagy mélyedésben a fák közé szorult tanya”, (14.)⁵ amelyet a narrátor a következőképpen ír le: „A tanya nagyon lepusztult volt, rossz kerítésdarabok fogták körül, hátul romos istálló vagy valami más, fészter vagy szín, kiszakadt hátfallal, az udvaron óriási, hernyók hálójával beszótt eperfa, alatta roppant asztal, lócák, székek szanaszét, és romok, romok, lécek, deszkák, faldarabok, ami az új tulajdonosnak nem kellett, azt apránként beletaposták a földbe, és mindent ellepett a vékonyan vastagon rászáradt libatrágya.” (15–16.) A kút dohos, a parasztház sötét, rendetlen, áporodott szagú, legyekkel teli, és mindenhol a libák tolla, szaga, állandó zaja. Infernális képet fest erről a telepről, tanyáról az elbeszélő, olyan teret jelenít meg, ahol semmi jóra nem számíthatunk. Maga a főhős a következőképpen fogalmazza ezt meg: „ez hát az a ház a térkép szélén, gondolta, lehetne rosszabb is, gondolta, de akkor már nagyon rossz lenne”. (14.) A telep egyébként gyakori helyszín a magyar irodalomban, többek között Kassák Lajos, Barnás Ferenc, Antal Balázs vagy Kiss Tibor Noé szövegeiben is fellelhetőek az ilyen Isten háta mögötti helyek, ahogy arra Deczki Sarolta mutat rá egy tanulmányban. „A közös ezekben a művekben az, hogy a periféria a helyszínük, egy olyan tér, mely elkülönül a városoktól, falvaktól, ez a tér, a telep, pedig egy szociológiai-pszichológiai állapot, életforma metaforájává válik” – állítja a tanulmány szerzője,⁶ és ez a kijelentése a tárgyalt szöveg esetében is áll, a tér egyrészt az ábrázolni kívánt világ és életforma metaforája, másrészt az emberre visszaható erő, amely egy idő után az embert is magához hasonlóvá teszi, hiszen nemcsak az ember él a térben, hanem a tér is az emberben.

A szövegben nemcsak az ember által alkotott és lakott terek (major, tanya, ház, kút, udvar stb.) elviselhetetlenül nyomasztók, hanem a mindezt magában foglaló természeti táj, a hőségtől remegő, kietlen alföldi pusztaság is, amelyet az egyik szereplő „alattomos vidéknek” nevez. „A pusztában olyan az ég, ha tiszta, mint egy alacsony, kék boltozatos

mennyezet, egyáltalán nem látszik távolinak a messzi” (23.) – teszi hozzá az elbeszélő. Az alacsony égbolt mintegy búraként borul a vidékre, még nyomasztóbbá és fullasztóbbá téve azt. Furcsa és ellentmondásos hely ez a hortobágyi pusztaság, amely a szövegben metafizikai dimenziókat is kelthetné, Tar Sándornál azonban ez a végtelenség éppen az ellenkezőjébe fordul, bezártsággá válik, hiszen ami végtelen, azt elhagyni is lehetetlen. Ez a pusztaság olyan hatalmas és végtelennek tűnő hely, hogy nem lehet elmenekülni, legfeljebb csak eltévedni benne. Hatalmas kiterjedése nem a szabadságnak kedvez, megjegyezhetetlenül egyforma terei csapdába ejtik az ide vetődött látogatót. Ezekben a nyitott, mégis fullasztó és nyomasztó terekben főleg autóval közlekednek a hősök, órákon át haladnak az egyhangú és egyforma tájban, ahol lehetetlen megjegyezni, mi merre van. A másik fontos közlekedési eszköz a busz, ezzel érkezik a főhős a telep határába, ez a jármű (és nem vonat, ami a Tar Sándor prózájának egyik legjellegzetesebb helyszíne, közlekedési eszköze) hozza őt a városból a semmi közepére. A busz egyébként fontos motívum a szövegben, nemcsak azért, mert a főhős ezen a közlekedési eszközön lépi át a normál világ és a telep normalitáson túli világa közötti zónát, hanem azért is, mert baljós előjelek kísérik útját már itt. A buszról például nem leszáll, hanem lelökik, majd később, amikor a buszon próbál várakozni és pihenni, akkor talál rá Jézuska, a telep szellemi fogyatékos, ugyanakkor bivalyerős lakója, akinek a karmai közül későbbi libatelepi társa menti ki. Majd, amikor tesz egy elkeseredett szökési kísérletet, akkor is a buszra menekül, itt rejtőzik el, hogy később visszajuthasson a normál világba, de Jézuska mint Cerberus őrzi az oda vezető utat, és mint szimbolikus, határt jelző személy, elállja a menekülés útját. Ahogyan Tar Sándor legtöbb szövegében, úgy itt is az a helyzet, hogy nincs menekülés. Bár ezt Tar legtöbbször egzisztenciális helyzetekre érti, hiszen életművének hősei szinte mindannyian a kilátástalanság, a változtathatatlan és a reménytelenség zsákutcájában élnek. Jézuska egyébként különös hős, hiszen nemcsak a két világ határát „őrzi”, de egyszersmind az állati és az emberi határán van, nem képes beszélni, kizárólag ösztönei vezérlik, ráadásul furcsa szóbeszéd terjed arról, hogy férfiaságát a környékbeli asszonyok hogyan használják ki. A szexualitás torz formában jelenik meg itt is, az ösztönök, az állatiasság kizárólagos szintjén, ott, ahol az ember nem több mint biológiai lény.

Az állat és az ember egyébként sincs túlságosan messze egymástól a kötet szövegeiben. A *Ház a térkép szélén* tör-

⁵ TAR Sándor: *Ház a térkép szélén* = *Uő: A térkép szélén*. Bp., Magvető, 2003, 5–34. A novellából vett idézet helyét a szöveg után, zárójelben adom meg.

⁶ DECZKI Sarolta: *A telep mint metafora* = *Literatura*, 2021, 2. sz., 212–220., 215.

Kónya puszta,
1938
Adományozó:
Flanek-Falvay-
Kováts
© Fortepan

ténetében rendkívül hangsúlyosak a libák, amik összezsúfolva élnek egy állatnak sem való, illegálisan működő telepen. Ezeknek az állatoknak több funkciója is van a szővegben, egyrészt állandó gágogásukkal az elviselhetetlenségig fokozódó, mégis megszűntethetetlen zajt hoznak létre, másrészt iszonyatosan büdösek, és tollukkal is tele van a levegő, éppen ezért gyakorlatilag kibírhatatlan a közelükben élni. Tartási körülményeik miatt (is) borzalmas, megszokhatatlan légkört teremtenek: „a levegőben finom pihék úsztak, rátapadtak izzadt bőrre, szemébe, szájába, orrába, nem lehetett kiköpni, kifújni. És megállíthatatlanul, egy pillanat szünet nélkül zsvajgott a libák hada, hányni kellett a szagtól mindenütt. Mikos ezt érezte a levegőben, a kezén, ilyen íze volt a kenyérnek, víznek, a cigarettának a szájában.” (22–23.) A libák nemcsak ezeket az elviselhetetlen körülményeket teremtik meg, hanem egyfajta leképeződései is az emberi világnak, az emberek közötti törvényeknek, hiszen mohók és erőszakosak, akárcsak az emberek. A gyengébbeket kikezdi és megöli a többi, közösségeik kizárólag az erőszak és a túlélés

törvényei szerint szerveződnek, és ezzel tulajdonképpen tükrözik a telepen élő emberek közötti viszonyokat és „szabályrendszert”.

A libák mellett szerepet kapnak még a telepet őrző kutyák, amik mellé Mikost bezárják büntetésül, miután megpróbál megszökni. Láncra verik, ő pedig a börtönről álmodik, a celláról, hiába van szabad ég fölötté. A fiatal, huszoneves, börtönből szabadult Mikos itt ébred rá, hogy ismét fogságban van, talán még kegyetlenebb helyen, mint korábban, esélye sincs elhagyni a libatelepet. Néhány napig a kutyákkal együtt eszik és iszik, nyakában a földbe rögzített láncsal, szabadságát és emberi méltóságát egyformán elveszítve. A kutyákkal való együttélés, a Mikos és a kutyák közötti különbség felszámolása radikálisan fejezi ki azt az elállatiasodást, amelyen a telep szinte valamennyi lakója végigmegy. „Hasonul egymáshoz ember és állat [...] S végül maga a hős is az állati létmódba érkezik meg külső-belső utazása végcéljaként. [...] Metamorfózis egyben egyfajta beavatás, melynek eredménye, hogy maga is alkalmazkodik környezetéhez.”⁷ Vagy aho-

⁷ DECZKI Sarolta: *A föld alatt és felett – Határsértések: A térkép szélén* = Uó: *Tar Sándor*. Bp., Osiris, 2022, 266.

gyan Szilágyi Zsófia írja: „hősei nem pusztán közel kerülnek az állati léthez, de egyenesen állattá válnak, sőt, esetenként »állatalatti« állapotba jutnak.”⁸

„Az európai gondolkodásban az »ember« az »állat« fogalmán alapszik. Amikor Arisztotelész az embert a politizáló állatok (zoon politikon) csoportján belül beszélni tudó, értelemmel bíró állatként (zoon logonekhóri) nevezte meg, akkor az ember egy olyan meghatározását adta, amely több mint kétezer évig uralkodónak bizonyult a filozófiai diskurzusban” – fogalmazza meg az *Állat az irodalomban* című, 2017-ben megrendezett konferencia anyagát felvezető tanulmány.⁹ A legtöbben ma is alapvető különbségnek tekintik a nyelv és az ezzel szorosan összefüggő absztrakció hiányát akkor, amikor az állat fogalmát meghatározzák az emberhez képest. Vagy éppen a kultúra hiányát, ahogyan Bényei Tamás a kötetről írott kritikájában írja: „Az alapvető civilizációs válság leggyakoribb metaforikus kifejeződése az, hogy eltűnik az ember és állat közötti különbség – a kultúra különbsége.”¹⁰ Nagyon éles és egyértelmű határvonalnak tűnik ez, de mégsem az, elég akár csak a korábban már említett Jézuskára gondolni, aki nem képes beszélni (csak azt ismétlgeti, hogy „hemmá”), lehetséges, hogy elvonatkoztatni, gondolkodni sem, mégsem nevezhető állatnak.

A *Ház a térkép szélén* esetében nem annyira a nyelvvesztés teszi állattá az embert, mint az emberi társadalom alapvető normáinak és az emberi erkölcsnek a hiánya. Az irodalomban egyáltalán nem ritka az ember és az állat közötti különbségekkel, határvonallal való játék, sok olyan szöveg van, amely az állatot antropomorfizálja vagy az embert animalizálja. Madách Imre főművének eszkimó színétől Franz Kafka *Az átváltozás* című abszurd művéig sokan, sokféleképpen játszanak a témával, bár az elemzésben felmerülő elállatiasodás előzményeit talán legkézenfekvőbb a móríci realista (gondoljunk csak a mindenki által jól ismert *Tragédia* főhősére, Kis Jánosra) hagyományban és a magyar szegénységirodalom műveiben keresni. Tar Sándor szövegeiben az ember elállatiasodása elsősorban a kiszolgáltatottságnak, az alávetettségnek és a kilátástalanságnak köszönhető – és főként annak, hogy az embert nem emberként kezelik. A börtönpszichológia régóta jól ismeri az animalizáció fogalmát, amely az egyik legfontosabb immanens börtönártalom, és amelynek során a fogvatartott azt éli meg, hogy nem tekintik embernek, hanem állatként kezelik. A dehumanizáció vagy animalizáció végül a tárgyalt novellában is bekövetkezik, egyrészt azért, mert Mikost valójában – rácsok és bilincsek nélkül ugyan, de mégis – fogva tartják, a pusztában a „sö-

tétség mint egy fal” magasodik előtte, Peták pedig nyilvánvalóvá teszi, hogy nem szabadulhat. Ez az alávetettség kézzelfogható, a fiatal fiú hiába szabadult, a libatelepen egy másfajta, még kiszolgáltatottabb helyzetbe került. Tar Sándor univerzumában azonban nem kell konkrétan rabként tartani az embert ahhoz, hogy elveszítse emberi arcát, bőven elég hozzá a világ, amely nem ad neki esélyt, és elveszi kezdeményezőkézségét, legalapvetőbb életfeltételeit. A perifériára szorult, sokszor éhező, fázó vagy „egyszerűen csak” megalázott emberek azért válnak állatokká, mert nem marad számukra semmi, ami az emberi világhoz kötné őket, nemcsak nem birtokolnak semmit, de nyelvük és ezzel együtt önérvényesítő képességük is alig marad vagy soha nem is volt. „Valahogy úgy kellene élni, hogy az ember el is higgye azt, hogy ő egy ember” – mondja Tar egyik hőse *A te országod* kötet *Ez is elmúlt* című elbeszélésében.¹¹ A szövegek, mint ahogy a *Ház a térkép szélén* is, amellet, hogy pontos, realista, már-már szociografikus hitelességgel adnak láttelepet a világ sötétebbik feléről, felvetik a kérdést: mi választja el az embert az állattól, mit jelent egyáltalán embernek lenni? Mekkora meddig tart az ember?

A novella hősei nyomasztó terekben, az emberi világból kiköknözve élnek, az erőszak és az ösztönök uralják a mindennapjaikat. Hogyan lehetséges, hogy valaki ennyire gyorsan elállatiasodjon? A főhős esetében ennek több oka is van: Mikos nagyon fiatal, az elbeszélő szerint a húszas éveiben jár, és férfiasága ellenére is kölyökképző. A hosszú expozícióból kiderül, hogy a börtönből frissen szabadult, és valamiféle búvóhelyet keres. Semmije és senkije nincs, kiveti magából a társadalom, nem tartozik sehová: „Tudomása szerint senkije, semmije nem volt, még a neve is a másé, benti szokás szerint cserélt egy jó

Alföldi tanya,
1976
Adományozó:
Urbán Tamás
© Fortepan

⁸ SZILÁGYI Zsófia: *Azok helyett = Élet és Irodalom*, 2003, 23. sz., 25.

⁹ BALOGH Gergő – PATAKI Viktor: *Előszó az Állat az irodalomban című összeállításához = Alföld*, 2018, 1. sz., 59.

¹⁰ BÉNYEI Tamás: *Tar Sándor: A térkép szélén = Kritika*, 2005, 10. sz., 32.

¹¹ TAR Sándor: *Ez is elmúlt = Uő: A te országod. Válogatott novellák*. Szerk. DOMOKOS Máttyás, Bp., Századvég, 1993, 342–357., 348.

baráttal, mielőtt kilépett a szabadságba, csak azt felejtette el tisztázni, hogy Mikos vagy Mikus, így aztán a Mikos mellett döntött, de ez nem is volt érdekes, az igazi neve az igazolványában úgyszint benne van, ha valakit érdekel.” (7.) A neve sem a sajátja, de az igazi nevét rejtő igazolványa is hamar elvész, amikor lelékik a buszról, és fent felejteti a szatyrát, amit később hiába keres. Néhány ruhája van csak, de ezeknek is nyoma vész egy városi nővel folytatott kalandja során. Amikor Peták felveszi, hogy kivigye a libatelepre, szó szerint semmije nincs azon a ruhán kívül, amit visel. Nincs neve, nincs családja, nincsenek értéktárgyai és iratai sem, társadalmi szempontból senki, aki nem máshová érkezik, mint a semmibe. Ez az identitáshiány, a biztos pontokat nélkülöző élet hozzájárul ahhoz, hogy testi ereje és határozottsága ellenére hamar leuralják, és rákényszerítik a telepen elfogadott normákat, megértetik vele, hogy ebben a világban nem úgy van, ahogy elképzelte.

A másik fontos szereplő, aki alárendeltségre kényszeríti, egyfajta úr-szolga pozíciót hoz létre, az Peták. Neki sincs „törvényes” neve (mint ahogy senkit nem úgy hívnak ebben a szövegben, ahogy valójában, jelezve, hogy a hivatalosan elfogadott, törvényes világ határain kívül járunk),

ötvenes, szikár, de erős férfi, aki önmagában a törvény a telepen, és ezt már Mikos legelső ellenszegülésénél jelzi is. Kizárólag az erőszak nyelvét beszéli, és mivel itt ő élet és halál ura, a telep is az ő szabályai szerint működik. A tanya zárt világ, törvényei pedig távol vannak a hétköznapi világ törvényeitől, olyan hely ez, amelynek saját hierarchiája és íratlan törvényei vannak, az emberi civilizáció peremvidéke. Hogy a hely ennyire sötét és kibírhatatlan, azt a tájon, a libákon kívül elsősorban az ő személyisége okozza. Peták maga sem normális ugyanis, ezt a szereplők többször meg is fogalmazzák magukban vagy hangosan: „...még nevetett is, mint egy gyerek. Vagy mint egy bolond, gondolta Mikos...” (24.) „Örült, hallotta maga mögött Anna hangját, most már maga is láthatja, nem normális, elmebeteg.” (27.) Az általa irányított telep és ő maga is ezért van a térkép szélén, amely itt nemcsak egy földrajzi helyszínt (a Hortobágy egy eldugott sarkát) és társadalmi helyzetet (nincstelenek, lecsúszottak, a törvényes világból menekülők) jelöl, hanem mentális állapot metaforája is lehet. A sokféleképpen értelmezhető topográfiai jelkép az emberen belüli térkép szélére is utalhat, a személyiség elvadultságára, durvaságára, kíméletlenségére. Mikoson és Petákon kívül még három férfi él a tanyán, Kanzoli,

Autóbuszgarázs,
1966
Adományozó:
Antal Gábor
© Fortepan

Csuri és Epilaci. Hivatalos nevekről itt sem igazán beszélhetünk, részben beszélő nevek ezek (Kanzoli nagy szexuális teherbírású, Epilaci pedig epilepsziás), amelyeket Peták ragasztott rájuk, a névadás gesztusával is jelezve, ki a főnök, ki az, aki beavatja őket ebbe az „alattomos”, „sötét” és „szemét” világba.

A telepen persze nemcsak a felsorolt férfiak, hanem nők is dolgoznak, ők tépik a libákat, néhányuk éjszakánként a tanyán felállított sátrakban alszik, ahol ki van szolgáltatva az említett férfi szereplők kényének-kedvének, szexuális értelemben is. Tarnál, ahogy legtöbb korábbi szövegében, a szexualitás itt is az erőviszonyokat képezi le, az erősebb (legtöbbször a férfi) leigázza a gyengébbet, a szexualitás alapvetően erőszakot jelent. Az erősebb elveszi, amire szüksége van, szerelemről, intimitásról nem igazán beszélhetünk (és ugyanúgy bukkan fel, groteszk formában a homoszexualitás, ahogyan az életmű elejétől, itt elsősorban Epilaci elkeseredett és sokszor agresszív próbálkozásaiban.) Az egyetlen nő, aki a férfiak mellett saját hangot kap a novellában (a konyhában Jankán kívül, aki Peták „nője”), az Anna, akiről viszonylag sokat megtudunk, így a szöveg egyik fontos szereplőjévé és a történekek katalizátorává válik, sőt, a végkifejlet alakulásában is jelentős szerepe van. Az elbeszélő leírása alapján „bizonytalan korú, szép arcú asszony” (27.), akinek ráadásul „szépen zengő, mély hangja” volt, „nem ugatott, mint errefelé szokás”. (28.) Egyértelmű utalás ez arra, hogy a nő nemcsak viszonylagos szépsége, teherbírása és tartása miatt emelkedik ki a telep közegéből, hanem elsősorban azért, mert még nem indult el a fentebb már tárgyalt ellátiasodás útján. Vagy ha el is indult, még nem érkezett meg a végére. Az ő előtörténete csak azután derül ki, hogy Mikossal szexuális (és szerelmi?) kapcsolat alakul ki közöttük. Ekkor meséli el, hogy övé és családjáé volt a tanya, hogy sántasága Jézuska miatt van, akit Peták szabadított rá, bosszúból. A lezárásban pedig váratlan fordulat, hogy kiderül, mindig is Petákot, a telep főnökét szerette. A gyilkosságba torkolló zárójelenet egyébként azért is különleges, mert a szöveg tempójához (különösen az elnyújtott bevezetőhöz) képest gyorsan eszkalálódik, és viszonylag váratlanul. Ez az a pont, ahol két embernek, köztük Mikosnak is lehetősége nyílik a szabadulásra, és maguk mögött is hagyják az apokaliptikus képként megjelenített égő tanyát, az égő libákkal együtt. Mintha végre látszana a kiút, amely egyáltalán nem következett az események és a puszta világának belső logikájából, sokkal inkább volt váratlan fordulat. Itt Anna Ferinek kezdi el nevezni a haldokló Pe-

tákat, kiderül, hogy ő ismeri egyedül az eredeti nevét, ami egyrészt érzelmi töltetet visz a zárlatba, másrészt, az első igazi név használatával mintha visszaállítaná a normalitás kereteit is. A menekülő Kanzoli és Mikos későbbi sorsa nem ismert, de a lezárás elég baljóslatú ahhoz, hogy ne tudjuk happy endként értelmezni. „...Mikos csak most mert hátranézni, már egy lángtenger volt a telep, égő libák ugráltak fel a levegőbe és estek is vissza mindjárt, a liba rosszul repül.” (34.) A zárómondat, a libák visszahullása, főleg, ha összeolvassuk a korábban elhangzott, „innen ki nem találsz, hacsak szárnyad nem nő” (22.) mondattal, mintha a jövőjüket is szimbolizálná egyben, és ismét csak azt erősítené, amit a korpusz nagy része, hogy ezekből a világokból nincs kiút, nincs szabadulás, esetleg csak elrugaszkodás és visszahullás.

A szabadulás lehetetlenségét a következetesen használt álommotívum is megerősíti, Mikos ugyanis még álmában sem szabadulhat a valóság kegyetlen szorításából. Egyrészt azért, mert amikor álmodik, negatív tartalmú, félelmet keltő, a rémálmokhoz közelítő álmai vannak, másrészt azért, mert ezekről mindig kiderül, hogy nem is álmok, hanem a kiábrándító realitás képei. „Később azt álmodta, hogy buszban ül egy Láng-majornak nevezett, majdnem kihalt térség közepén, és egy puffadt arcú, ferde szemű pofa nézi, miközben vigyorogva beleliheg az arcába. [...] Mikos rúgott egyet álmában, mire az alak hátraesett, ő pedig felébredt. Egy ferde szemű, puffadt arcú alak nézett rá a szemközti ülésről...” (10.) A valóság és az álom egy és ugyanaz, nincs olyan hely (még képzeletbeli sem), ahová menekülni lehetne az elviselhetetlen jelenből. Később, a libatelep udvarán, az éjszaka kísérteties hangjait hallgatva is álmodik Mikos, de ekkor is gyötrelmes percek vannak, ismét Jézuskával hadakozik, ez az álom hiábavaló küzdelmét mutatja valakivel, aki jóval erősebb nála, és akivel nem tud emberi nyelven, a normalitás keretei között egyezkedni.

A *Ház a térkép szélén* a Tar-életműben fordulópontot jelentő ügynökbotrány utáni időszak szövege, de kiválóan mutatja, hogy ha bizonyos értelemben lejtmenet is kezdődött a pályán, nem beszélhetünk annak kizárólagosságáról. Még ha kétségtelenül akadtak is kevésbé jól sikerült szövegek (a korábbi, kifejezett egyenletességgel ellentétben), a korábbi témák és látásmód továbbvitele, új problémákkal, motívumokkal történő gazdagítása is megtörtént ebben az időszakban, még hozzá magas művészi színvonalon, a könnyű áttekinthetőség és a látszólagos egyszerűség mögött.